Izvorni znanstveni rad
UDK 94(497.5)-05 Maček, V.
327(497.1)"193"

# KAKO SE JE DR. VLADKO MAČEK POSLUŽIO FINANCIJSKIM POTEŠKOĆAMA JUGOSLAVIJE DA BI POSTAO VOĐA OPOZICIJE NA PARLAMENTARNIM IZBORIMA 1938. GODINE

**MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ**

*Jedno od važnih pitanja naše povijesti je kako je dr. Vladko Maček postao vođa opozicije na parlamentarnim izborima potkraj 1938. Ovaj rad pokušava objasniti ovaj fenomen otporom Mačeka da se raspiše četirimilijunski zajam i objavljivanjem "Ekonomske podloge hrvatskog pitanja" Rudolfa Bićanića.*

Zavodeći lični režim i odbacujući Svetozara Pribićevića kralj Aleksandar Karađorđević je gurnuo Pribićevića u zagrljaj Stjepanu Radiću i oni su u jesen 1927. osnovali Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK), kao najjaču opozicionu grupaciju u zemlji s kojom vlada u Beogradu nije uspjela izaći na kraj. Prilike poslije smrti Stjepana Radića u jesen 1928. mogu se nazvati gotovo revolucionarnima. Proglašenje šestosiječanjske diktature u 1929. smirilo je donekle situaciju u zemlji kroz zabranu djelovanja nacionalista i dovelo do izvjesne gospodarske stabilnosti u zemlji koja bi možda bila uspješna i na dulje vrijeme da se nije u jesen 1931. pod utjecajem sloma Wiener kredit Anstalta slomio i privatni bankarski sustav u zemlji zasnovan uglavnom na ulozima štediša. S time se je velika svjetska kriza proširila i na sve segmente gospodarstva u našoj zemlji. Politička opozicija ponovno oživljava i dolazi do grupiranja onih koji se nikada ne bi povezali da ih na to nisu tjerali gospodarski razlozi. Prvo su se složili dr. Vladko Maček kao vođa Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Svetozar Pribićević kao vođa Samostalne demokratske stranke (SDS) s Ljubom Davidovićem i Jovanom M. Jovanovićem, a ovi opet svi s dr. Antonom Koroščem i Mehmedom Spahom. Došlo je dakle do spajanja desno nastrojenih političara sa seljačkom i radničkom ljevicom. Bio je to proces, koji je karakterizirao Jugoslaviju do travanjskog sloma 1941. godine. Centralizam se još drži nekoliko godina ali se nikako ne može srediti, jer su Francuzi i Englezi svojim slabim interesom za sanaciju gospodarstva u Jugoslaviji prosto gurali Jugoslaviju u ruke Hitlerovog Trećeg Reicha, koji opet nastoji dobiti sirovine što jeftinije i pozitivnim saldom u svoju

korist zagospodariti i političkim prilikama u zemlji. Niti do 1938. Jugoslavija se nije uspjela financijski sanirati, a nova kriza koja je zahvatila svijet 1938., koji se našao zbog Anschlussa i odvajanja Sudeta od Čehoslovačke na pragu novog rata poticala je novu destabilizaciju gospodarstva Jugoslavije, gdje se smanjuje broj zaposlenih, jer je jedno vrijeme otpao izvoz u Austriju Čehoslovačku.[1]

Kriza je 1938. ponovno zahvatila i najsnažnije države u Europi. Čak ni Francuska nije mogla dobiti kredit od Engleske, osobito kada je Blumovu socijalističku vladu zamijenila vlada Eduarda Daladiera, na što je svakako utjecao završetak španjolskog rata, neslavno ponašanje Lige naroda prilikom talijanskog napada na Etiopiju i sve snažnije jačanje nacional-socijalizma u Trećem Reichu i fašizma u Kraljevini Italiji.

Zbog opće nestabilnosti u Jugoslaviji se državni proračun ne može stabilizirati, što uznemirava predsjednika vlade dr. Milana Stojadinovića, koji je kao đak francuske financijske škole bio pristaša uravnoteženog državnog budžeta. Međutim, povišenje poreznih obaveza radi stabilizacije budžeta nije se moglo uvesti jer je i s ubiranjem postojećih poreza bilo velikih poteškoća, a Sibinjska buna i brojne dražbe seoskih imanja koja nisu bila zaštićena Uredbom o moratoriju upozoravale su da je položaj seljaka izuzetno težak.[2] Golemi državni, vojni, žandarmerijski, diplomatski i policijski aparat tražio je stalno nova sredstva. Ta je sredstva trebalo odnekuda nabaviti. Velika svjetska kriza koja je izbila u Jugoslaviji u jesen 1931. onemogućila je da se izvuče korist iz zakonske stabilizacije novca po Zakonu o novcu od svibnja 1931. Francuski kredit Jugoslaviji radi stvaranja zlatne podloge čak je imao nepovoljan učinak, jer je Zakon o novcu sa zlatnom podlogom uveden u život upravo u vrijeme kada se je čak i Engleska odrekla zlatne podloge. Zaokupljene svojim vlastitim problemima koji su izvirali iz opće političke situacije Francuska i Engleska pokazale su se lošim skrbnicima i zaštitnicima Jugoslavije kada se je ona našla u gospodarskim neprilikama. To je iskoristio Hitler preuzimajući na bazi kliringa sve tržne viškove Jugoslavije, a za uzvrat dajući manje nego što je ta roba vrijedila, svojom propagandom nacionalsocijalizma utječući na destabilizaciju Jugoslavije i kroz oživljavanje Kulturbunda koji postaje peta kolona zastupnika Grosswirtschaftsrauma u Jugoslaviji. Suradnja s Hitlerovim Trećim Reichom pokazala se za Jugoslaviju ne baš najbolji posao, jer su Nijemci kod sklapanja dirigirali cijene i prodane i kupljene robe, dakako uvijek sebi u korist, pa je na primjer polovicom 1938. jedna njemačka marka vrijedila 14,50 dinara.[3] Jugoslavensko žito, stoka, drvo i rude cijenjeni su prenisko, a njemački industrijski proizvodi (radio aparati na kojima su se mogle slušati samo njemačke stanice, elektrotehnički materijal i drugo) previsoko, pa je platni deficit gurao Jugoslaviju u još veću obavezu prema Trećem Reichu i oduzimao joj gospodarsku i financijsku samostalnost.

G. 1938. izbila je nova kriza uzrokovana krizom kredita, ali i kliringom. Kako bi se održao jugoslavenski dinar stabilnim plaćao se visoki prim, no sve to nije koristilo. Nezaposlenost raste i obustavljeni su neki veliki državni javni radovi i investicije, a zbog slabe cijene od prodaje poljoprivrednih proizvoda seljaštvo u zemlji postaje sve nezadovoljnije. U takovim prilikama, vidjevši sve veću ovisnost o Trećem Reichu, budući da niti jedna financijska ustanova zapadne Europe nije bila voljna dati Jugoslaviji novi kredit, dr. Stojadinović je

1) Mira Kolar-Dimitrijević, Privredna kretanja, zaposlenost i nezaposlenost radništva Savske banovine 1929.-1939. Povjesni prilozi, 3, Zagreb 1984., tabele.

2) Marijan Maticka, Odraz privredne krize (1929-1935) na položaj seljaštva u Hrvatskoj. Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 8, Zagreb 1976., 278-363.

3) Hrvatski dnevnik, 699, 23. IV. 1938., str. 10.

pomislio na novi unutrašnji zajam, kojim bi se sanirao državni proračun. Naime, trgovačka bilanca za prva tri mjeseca 1938. pokazala je manjak od 137,700.000 dinara, a dr. Milan Stojadinović kao pristaša uravnoteženog budžeta, predviđajući dalji rast deficita odlučio je posegnuti za izvanrednom mjerom raspisivanja novog unutrašnjeg zajma.[4] U Financijskom zakonu za 1938/39., članom 103, predviđeno je da Ministarski savjet može za izvođenje velikih javnih radova i potrebe zemaljske odbrane zaključiti na domaćem tržištu novca dugoročni zajam u iznosu od četiri milijarde dinara uz 6 % kamatnu stopu.[5] O ovom rješenju prva je raspravljala beogradska Centrala industrijskih korporacija u Beogradu te je zaključila da bi godišnji anuiteti iznosili oko 71 milijun dinara, što je 5 % iznosa neposrednih poreza, no da će to biti nešto više, jer će se naplaćivati samo od osnovnog poreza. Industrijalci su podržali zajam kao koristan, jer će se njime plaćati javni i investicijski radovi na kojima će se zaposliti jedan veći broj nezaposlenih. Međutim, industrijalci su odbili stvaranje visokih rezervnih fondova u tvrtkama, smatrajući da bi taj kapital bio imobiliziran i da ne bi doprinosio napretku zemlje, jer kapital mora biti neprestano u opticaju.[6] U Financijskom zakonu nije bilo točno navedeno u što i na koji će se način trošiti taj zajam, već je samo rečeno da će detaljan raspored izvršiti vlada u Beogradu. Grubo je bio dat neki program s time da bi se 10 % zajmovne svote trebalo upotrijebiti za higijensko-asanacione radove u zemlji.[7]

Mogućnost raspisivanja novog unutarnjeg zajma, a sa sjećanjem na 4 % zajam iz 1921., kada je Hrvatska izvukla kraći kraj jer je ona samo preko Saveza novčanih institucija Hrvatske i Slavonije uplatila od zajma od 500,000.000 dinara svotu od 150,000.000 dinara, pri čemu je taj novac utrošen za izgradnju željezničkih pruga i ostale infrastrukture na području uže Srbije, doveo je do reakcije dr. Vladka Mačeka. Istina, javno nije registrirana nikakva kritika u prohaesesovskim novinama, jer se Maček bojao zabrana novina i prekida veza koje je već uspostavio s narodom u Hrvatskoj. Tek na dnu desete stranice "Hrvatskog dnevnika" od 26. travnja 1938. izašla je bilješka pod naslovom "Upotreba unutarnjeg zajma" u kojem je vrlo općenito donesena informacija o četirimilijunskom zajmu. Međutim, vijest o tome zajmu raširila se je izvanrednom brzinom usmenim putem i vodstvo HSS-e je započelo s održavanjem brojnih pouzdaničkih kotarskih i općinskih sastanaka stavljajući na dnevni red kontrolu rada u općinama, ali i kritiku otvaranja zajma.

Maček se je zapravo poslužio gospodarskim poteškoćama za osvajanje simpatija naroda za svoju politiku, znajući da je tu narod najosjetljiviji. Još u 1937. godini ravnatelj Gospodarske sloge dr. Rudolf Bićanić, i jedan od bliskih suradnika Mačeka drži četiri predavanja u nastavcima o "Ekonomskoj podlozi hrvatskog pitanja". Maček nalaže da se ta predavanja formiraju u šapirografiranom knjižnom obliku, te je takovo jednostavno izdanje izašlo u lipnju 1938. i počelo kružiti zemljom, jer je tiskani oblik knjige izašao tek u jesen 1938. godine.

Trebalo je međutim brzo reagirati na najavu dr. Stojadinovića da će raspisati unutrašnji zajam, jer je datum početka novog proračuna bio prvi srpanj 1938 godine. Maček je odlučio iskoristiti nezadovoljstvo naroda, rast nezaposlenosti, i druge nedaće koje su pogađala narod, te je potkraj travnju 1938. objavio "Upozorenje Hrvatskom narodu" koje je čitano na brojnim skupštinama HSS-a. Međutim, iz opreznosti gotovo nikada se ne prenosi u

4) Isto.

5) Laza Kostić, Adam Maksimović, Zbornik financijskih zakona od 1919. do 1939/40. godine, Beograd 1940., 830.

6) Hrvatski dnevnik, 698, 22. IV. 1938.

7) Hrvatski dnevnik, 703, 27. IV. 1938.

"Seljačkom domu" sadržaj govora Vladka Mačeka i njegovih suradnika, kao niti sadržaj njegovih "okružnica". Piše se samo općenito o sastancima, tako da sadržaji tih članaka nose neko neodređeno obilježje. Piše se da se provodi revizija rada u općinama koje su uzeli u svoje ruke članovi Hrvatske seljačke stranke nakon izbora 1936. godine. Traže da se istraže nepravilnosti učinjene u radu općina od 1929. do 1938., a tek tu i tamo se govori o potrebi financijske samostalnosti Hrvatske. Prilikom tih pouzdaničkih sastanaka uvijek se izražava povjerenje i privrženost dr. Vladku Mačeku, ali se ne navode razlozi takovog stava, te parole i nejasna obećanja zamjenjuju konkretnu politiku koja se provodi u bazi.

Utoliko je važnije da se točno znade kakovo je "Upozorenje" Vladko Maček uputio narodu i što je sadržaj tog dokumenta. Imala sam sreću da sam prijepis tog dokumenta pronašla u materijalima Državne hipotekarne banke u Zagrebu. Inače u Mačekovom tisku nigdje nije tiskano čitavo "Upozorenje". U tisku HSS-a pronašla sam da se samo na jednom sastanku govorilo o zajmu. Naime, na sastanku đakovačke kotarske organizacije HSS-a 8. svibnja 1938. dr. Mijo Šalković govorio o zajmu od četiri milijarde dinara i protumačio kako i kuda bi se imao utrošiti taj zajam.[8] Iz "Upozorenja..." se vidi da je zapravo zamišljen bojkot državnih bankarskih ustanova kako bi se spriječilo državno manipuliranje narodnim novcem. Traži se čak i bojkotiranje privatnih banaka ako bi ove surađivale s državnim bankama, odnosno privatnih financijskih ustanova Hrvatske ako rade s Državnom hipotekarnom bankom i Poštanskom štedionicom. Naime općinska sredstva morala su se ulagati od proljeća 1928. u Državnu hipotekarnu banku koja je zapravo nastala iz Državnih fondova Kraljevine Srbije, a centrala joj je dakako bila u Beogradu i vodstvo uglavnom srpsko, te Maček nije mogao odrediti kuda će općine ulagati sredstva. Prema tome Maček je zaprijetio umrtvljenjem čitavog financijskog života u Hrvatskoj, što je dakako izazvalo zaprepaštenje financijskih ljudi na nivou države, jer Hrvatska je imala okret više od četvrtine financijskog kapitala zemlje.

Dakako Maček nije sastavljač tog dokumenta. Iza tog dokumenta krije se vjerojatno Rudolf Bićanić, koji je 1936. postao član ravnateljstva društva "Gospodarske sloge" urednik lista "Gospodarska sloga", te urednik lista "Politički vjesnik". "Upozorenje", i knjiga "Ekonomska podloga hrvatskog pitanja" bili su presudni za raspust vlade dr. Milana Stojadinovića, raspis novih izbora i preuzimanje vodstva opozicije od strane dr. Vladka Mačeka.

Naime, na argumente Mačeka u "Upozorenju" sva je jugoslavenska opozicija morala reagirati. Ona se okupljala od 1932. godine s većim ili manjim uspjehom, izašavši pod vodstvom Mačeka i na izbore 8. svibnja 1935., ali izabrani poslanici su apstinirali od rada u Narodnoj skupštini. Sada su se nevolje umnožile. Zbog španjolskog rata gdje se je u svom užasu pokazao novi rat s bombardiranjem Guernice i rata s tenkovima dolazi do popuštanja Francuske i Engleske na zahtjev Nijemaca da se Sudetska oblast Čehoslovačke republike pripoji Njemačkoj, što je samo nastavak politike "Anschlussa" kojim je čitava Austrija pripojena Trećem Reichu u ožujku 1938 godine. Dr. Vladko Maček je točno znao gdje je opozicija najslabija, a osjećao je i svoju jakost, jer je na općinskim izborima 1936., koji su značili i odmjeravanje snaga, HSS dobila u svoje ruke gotovo sve općine u Hrvatskoj, iako se u "Proglasu" za te izbore nije ni spominjala Seljačko demokratska koalicija ni Samostalna

8) Seljački dom, 29, 30. VI. 1938., str. 6.

9) Todor Stojkov, Vlada Milana Stojadinovića 1935.-1937., Beograd 1985., 174.

demokratska stranka u koju se ranije polagalo toliko nade.[9] Uskoro poslije izbora 1936. izabrani načelnici i općinski odbornici s liste HSS-a dobili su "Upute" koje su išle za tim da su se općinske uprave pretvarale u samouprave koje su trebale slušati samo vodstvo HSS-a. U toj "Uputi" savjetovano je da se općinski proračuni rade tako da se smanje poreski i općinski tereti.[10]

Gospodarske i političke prilike u 1938. tjerale su vladu Milana Stojadinovića da pokuša riješiti i "hrvatsko pitanje". Trojka Stojadinović - Anton Korošec - Mehmed Spaho težila je da sklopi dogovor i s Mačekom i da se trojka pretvori u četvorku, jer bi to ojačalo i međunarodni položaj Jugoslavije, jer se u inozemstvu neprestano potezalo rješavanje "hrvatskog pitanja". Upravo stoga Stojadinovićeva vlada tijekom 1937. i 1938. dopušta dosta veliku slobodu još uvijek zabranjenoj HSS-i. Gotovo svugdje oživljava društvena, gospodarska ali i politička aktivnost HSS-a, dakako dosta uvijeno kao što se vidi iz ranije konstatacije o HSS-ovskom tisku. Politiku pregovaranja s dr. Mačekom podržavao je i namjesnik knez Pavle Karađorđević, koji je još 1936. smatrao da bi bilo dobro sklopiti savez i s Mačekom.

Međutim, ozbiljnih prepreka ovakvom savezu bilo je vrlo mnogo. Sukob u Kerestincu, jačanje komunista i njihovo pregovaranje s Mačekom i drugo samo su male epizode iz burne stranačke povijesti tog vremena u Hrvatskoj. No najžešću prepreku za sklapanje saveza s režimom činila je srbijanska Udružena opozicija - vodeći političari bivše Demokratske stranke s Davidovićem, Zemljoradničke stranke s Jovanom Jovanovićem i grupa radikala oko Ace Stanojevića koja se razišla s Milanom Stojadinovićem. Dr. Maček se pravi voljan pregovarati i knezom Pavlom i sa Stojadinovićem i s Udruženom opozicijom, konfrontirajući tako sve tri grupe da se bore za njegovu naklonost.[11]

Stojadinovićev posrednik za pregovore s Mačekom bio je dr. Ivo Belin, viceguverner Narodne banke kraljevine Jugoslavije, a Mačekov zagrebački odvjetnik Krešimir Devčić, inače zet Stjepana Radića. U tim pregovorima Stojadinović je bio voljan dati banu Savske banovine, kojeg bi kao i do tada postavljao kralj, pravo da postavlja sve činovnike, a potpuna samostalnost bi se protezala na školstvo, zdravstvo i socijalno osiguranje. Bilo je razgovora i o porezima, te je Stojadinović ponudio da neposredni porezi pripadnu Savskoj banovini, a posredni državnoj blagajni.[12] No Maček je tražio više, i imao je strpljenja da čeka, znajući da će se prilike u Jugoslaviji zbog unutrašnjih ali i vanjskih razloga još i pogoršati. Nakon razdoblja štrajkova 1936. slijedilo je 1937. razdoblje iščekivanja skorih promjena u Jugoslaviji, a na to je dakako utjecao rad hrvatskih separatista, što je Maček znao iskoristiti. Maček vješto i lukavo ističe u svojim javnim nastupima da očekuje da se hrvatsko pitanje riješi u okviru Jugoslavije što mu je stvorilo simpatije kod srpske Udružene opozicije. S druge strane u kontaktima njegovih predstavnika s europskim državnicima koji su smatrali da treba revidirati versaillski ugovor ističe se rješenje hrvatskog pitanja izvan granica Jugoslavije.[13] Sve političke struje i stranke dakle 1937. i 1938. pregovaraju i svaka misli nadigrati drugog igrača. No dr. Maček izbjegava konačne pregovore, procjenjuje jačinu i ponašanje protivnika, taktizira i zavlači pregovore, očekujući da će u budućoj vladi Jugoslavije nakon izbora biti najjači. Međutim, niti pregovori Maček - knez Pavle u Kranju

10) Isti, 180.
11) Isti, 184-185.
12) Isti, 185.
13) Isti, 188.

1936., niti pregovori Maček - dr. Stojadinović u Brežicama u siječnju 1937. nisu urodili plodom. Maček je insistirao na temeljitom unutrašnjem preuređenju države na osnovama federalizma, dok je to Stojadinović odbijao, osobito se tvrdo suprotstavljajući da u novu vladu uđu predstavnici Samostalne demokratske stranke već umrlog Svetozara Pribićevića.[14] Izgubivši konačno strpljenje Maček se je odlučio za rušenje vlade dr. Milana Stojadinovića i za nove izbore, pri čemu se baš i nisu birala sredstva da se kompromitira Stojadinovićeva vlada koja je svakodnevno uvećavala svoju suradnju s Trećim Reichom.[15] Može se zapaziti da Maček i vodstvo HSS-a sve više pažnje obraća pregovorima s vodećim političarima Udružene opozicije u Srbiji te kao da više i ne pomišlja na nastavak pregovora sa Stojadinovićem, iskorištavajući i neraspoloženje naroda u Srbiji zbog daljeg približavanja Stojadinovića Berlinu.[16] Vođe Udružene srpske opozicije s vodstvom HSS-a sklopile su 8. listopada 1937. u Farkašiću sporazum kojim je stvoren Blok narodnog sporazuma. Dogovoreno je da će se prići izradi novog Ustava i izbjeći majorizacija bilo kojeg naroda u Jugoslaviji. No u tom vremenu Maček još nije bio utvrđen kao vođa opozicije na predstojećim izborima za koje se znalo da do njih mora doći. Nakon Farkašića Maček smatra da se dalji događaji previše otežu, da se politika previše razvodnjava, pa je čak početkom ožujka 1938. beogradskoj opoziciji poručio da nije zgodno da se ide s deklaracijom u narod, ali da ni on neće ulaziti u nikakve razgovore i pregovore sa Stojadinovićem. Traži složniji istup Udružene opozicije.[17]

Mačeku je išla 1938. u prilog nemirna vanjska politika i nesređena i loše vođena unutrašnje gospodarska politika, pri čemu je osobito stradala sirotinja. I kada je Stojadinović najavio raspisivanje novog unutrašnjeg zajma od četiri milijarde Maček je znao da je sada došao njegov trenutak da iskoristi raspoloženje naroda ali i vodstva opozicionih stranaka, te da riješi hrvatsko pitanje, "koje je samo jedno važno narodno pitanje u sklopu općeg državnog problema, ali koje pitanje se ne može zasebno tretirati već samo u zajednici s općim državnim problemom".[18] Raspoloženje za sporazum stvarao je Maček postepeno, a o taktici se vrlo nerado izjašnjavao, krijući, kako piše Ljubo Boban, "pomno" svoje prave namjere da ih uzmogne odjedared iznjeti kad za to budu prilike najpodesnije. Poslije Sporazuma u Farkašiću vodstvo HSS-a očekivalo je brzo djelovanje Udružene opozicije no do toga nije došlo, iako su u Beogradu 16. siječnja 1938. predstavnici Udružene opozicije Miša Trifunović, Milan Grol, Ljubomir Davidović, Jovan Jovanović i Božidar Vlajić raspravljali o planu daljih akcija i o tome da li se opredijeliti "za jače ili slabije mere."[19] Četiri dana kasnije održan je novi sastanak predstavnika Udružene opozicije na kojima su sudjelovali dr. Juraj Šutej i Većeslav Vilder iz Zagreba, te je Šutej izvjestio da je knez Pavle najavio nove pregovore s Mačekom, ali bez Udružene opozicije.[20] Svi su tražili akciju, promjenu vlade, no nisu znali kako da se to učini. Nervozu u redovima HSS uočio je i ministar socijalne politike Dragiša Cvetković potkraj siječnja 1938. kada je boravio u Zagrebu i razgovarao s Ivanom Pernarom.[21]

---

14) Isti, 205.

15) Dušan Biber, Britanske ocjene Stojadinovića i njegove politike. U: Zbornik "Fašizam i neofašizam", Zagreb 1976., 267.; M. Kolar-Dimitrijević, Utjecaj fašizma na ekonomsko-socijalnu politiku Hrvatske do travnja 1941., Isti zbornik, 223 i d.

16) T. Stojkov, n.dj., 108 i 211.

17) Lj. Boban, Maček i politika HSS-a 1928/1941., 1, Zagreb 1974., 343.

18) Isto, 328-329.

19) Isto, 341.

20) Isto.

21) Isto, 342.

Dr. Maček je držao sve konce u rukama te je davao instrukciju što da se govori na sastancima podružnica HSS-a, sam ostajući nedodirljiv i izvana prividno nezainteresiran. On nalaže da se na sastancima govori o programu Hrvatske seljačke stranke u duhu ideologije Stjepana Radića, o borbi za seljačku demokraciju, za socijalnu pravdu, za ravnopravnost, a s time u vezi i za bratstvo srpskog i hrvatskog naroda koji jednako stradava. On traži da se govori o borbi protiv ostataka 6. siječanjskog režima, protiv korupcije, protiv pokvarene gospode i gradskih čaršija, protiv nasilja, što je narod rado slušao jer je gotovo svatko na neki način bio povrijeđen ili oštećen.[22] Zanimljivo je, da povjesničari dr. Ljubo Boban i dr. Todor Stojkov izrijekom nigdje ne spominju Uredbu o četirimilijunskom zajmu, koju je dr. Maček izvanredno iskoristio za stvaranje protustojadinovićevskog raspoloženja u čitavoj zemlji. Tome je razlog Mačekovo "Upozorenje .." nije bilo objavljeno u novinama već su ga povjerenici nosili na skupove i o njemu govorili narodu.

Dr. Stanko Šverljuga, ministar financija 1929.-1931. govorio je 28. travnja 1938. u Zagrebačkoj burzi kojoj je nekoć bio i predsjednik, te je iskoristio sadržaj Mačekovog "Upozorenja...". najavivši da će najveći dio zajma biti upisan od Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice, te traži da se likvidiraju stari zemaljski i pokrajinski zajmovi.[23] S ove godišnje skupštine Burze upućeni su telegrami podrške mladom kralju Petru, knezu namjesniku Pavlu, dr. Milanu Stojadinoviću, ministru financija dr. Dušanu Letici i dr. Milanu Vrbaniću, ministru trgovine i industrije.[24] No znalo se je da financijski teret zajma neće snositi te privilegirane banke već općine čija se se sredstva preliti u zajam, a općine će i dalje biti u neimaštini i zapuštenosti. Naime, privatno bankarstvo je još uvijek bilo nemoćno. Do kraja 1938. od ukupno 632 novčana zavoda u zemlji pod zaštitom se nalazilo 237 zavoda, pod sanacijom 16, a u izvanstečajnoj likvidaciji 44 novčana zavoda, te je privatno bankarstvo prestalo biti onaj faktor koji je bilo do jeseni 1931. godine. Više od polovice banaka nije bilo pod zaštitom, ali je samo 179 banaka i štedionica normalno radilo, dok ostali nisu uredno odgovarali svojim obavezama.[25] Novi zajam i izvlačenje novca iz tih banaka moglo je te banke posve upropastiti, a postojala je opasnost da se ukine i Štedionica Savske banovine, budući da je odlukom bana i u dogovoru s Državnom hipotekarnom bankom već bila ukinuta Štedionica Primorske banovine a njezini fondovi integrirani u fondove Državne hipotekarne banke.[26]

Čini se, da je Mačekova provokacija s "Upozorenjem..." bila vrlo uspješna kako se vidi iz posljedica. Prijetnja bojkota Državne hipotekarne banke bila je izuzetno spektakularna, jer bi to značilo prekid veza svih općinskih financija s bankom koja je manipulirala svim državnim i općinskim, a i većim dijelom banovinskih fondova. Najava dolaska vođa Samostalne demokratske stranke Većeslava Vildera i Save Kosanovića Mačeku 31. svibnja 1938. potvrđuju da se do tada relativno mirna politička scena uzburkala i da su se Srbi u Hrvatskoj prepali bojkota državnih financijskih ustanova.[27] U Zagreb je došao k Mačeku i dr. Laza Marković, sveučilišni profesor i narodni poslanik biran na svim izborima osim 1931. godine, koji je od 1921. do 1923. bio ministar pravde. Kao radikal on je bio čovjek povjerenja

22) Isto, 330.
23) "Upozorenje..." doneseno u prilogu ovog rada.
24) Hrvatski dnevnik, 26, 30. IOV. 1938., 5.
25) Boris Kršev, Bankarstvo u Dunavskoj banovini, Novi Sad, 1998., 123.
26) Hrvatski dnevnik, 712, 6. V. 1938., 8.
27) Hrvatski dnevnik, 729, 22. V. 1938., 8.

Ace Stanojevića.[28] Izvan sumnje je da je "Upozorenje.." potaknulo Udruženu opoziciju da postane aktivnija, jer je to tražio i dio naroda koji se bojao novog zajma, ali i sve agresivnije politike Hitlera. Na izradi zajedničke izjave Udružene opozicije i Mačeka naročito su insistirali Sava Kosanović kao predstavnik Samostalne demokratske stranke, a strah od Hitlera koji je pokazao da lomi granice država koje su nastale Versaillskim mirom upućivao je na brzo rješenje hrvatskog pitanja i stvaranja vlade narodnog jedinstva.

Maček je trebao doći u Beograd 4 kolovoza, no otputovao je tek 14. kolovoza 1938., ostavljajući vođe srbijanske opozicije u neizvjesnosti. Kada se pojavio u Beogradu srdačno je dočekan od 50.000 članova Udružene opozicije, i faktički izabran za predstavnika liste Udružene opozicije na predstojećim izborima.[29] Donesena je Rezolucija kojom se traži promjenu vlade, ali i borba protiv besprimjerne financijske pljačke i rasipanja narodne imovine bez kontrole, dakle ono što je Rudolf Bićanić stavio otvoreno pred narod svojom knjigom "Ekonomska podloga hrvatskog pitanja".[30] U Rezoluciji se naglašava potreba stvaranja narodnog režima i složnog zalaganja i Srba i Hrvata, jer će samo tako država naći "...i moralnu i političku i vojničku snagu, dovoljnu, da odoli kušnjama, koje odasvud navaljuju"[31] Nakon Mačekovog dolaska u Beograd i odlaska iz Beograda sve je išlo lakše. To je prva službena posjeta jednog predstavnika Hrvata u Beograd sa ciljem da se dogovara s predstavnicima srbijanske opozicije. Međutim, izbori održani 11. prosinca 1938. nisu donijeli apsolutnu prevlast opozicije. Lista predsjednika vlade Milana Stojadinovića dobila je 1,643.783 glasa ili 54 %. birača. Lista Bloka narodnog sporazuma, a zapravo Udružene hrvatske i srpske opozicije dr. Vladka Mačeka dobila je 1,364.524 glasa ili 44,90 %. Lista D. Ljotića dobila je samo 30.734 glasa ili 1,01 % dakle niti nosilac liste nije prošao izborni prag za poslanika. Iako je dr. Stojadinović dobio 280.000 glasova više od Mačeka, pa čak i glasove Volksdeutschera koji su po nalogu iz Berlina svi glasali za Stojadinovića, apstiniranje milijun glasača od izbora, zabrinulo je kneza Pavla. Ni Korošec nije bio zadovoljan rezultatom izbora, jer se zbog blizine Slovenije Njemačkoj priključene Austrije bojao za sudbinu Slovenije ako Stojadinović i dalje nastavi sa svojom pronjemačkom politikom. Stojadinović je shvatio da mora hitno nešto poduzeti. On je izvršio rekonstrukciju vlade uzevši umjesto dr. Antona Korošca za ministra unutrašnjih poslova policijskog stručnjaka Milana Aćimovića. Trojka Stojadinović - Korošec - Spaho dakle više nije postojala, i umjesto da se pretvori u četvorku ulaskom dr. Mačeka u vladu - kako se očekivalo 1936. i 1937. godine, sada je ostala samo dvojka paralizirana slabošću, aferama i korupcijom, a s opozicijom koja je obuhvatila gotovo polovinu glasača. Hrvatska ne miruje nakon izbora, i 15. siječnja 1939. sastalo se na poziv HSS-a Hrvatsko narodno zastupstvo koje je donijelo rezoluciju da će bojkotirati novoizabranu Narodnu skupštinu ali i vladu, te da neće smatrati obaveznima za hrvatski narod nijednu odluku te Narodne skupštine ni vlasti. Ostvarilo se dakle ono što je Maček najavio već "Upozorenjem", izdanim na najavu raspisivanja novog unutrašnjeg četirimilijunskog zajma u travnju 1938. godine. Usprkos toga što je dobio na izborima dr. Stojadinović je odlukom namjesnika Pavla bio maknut s vlasti i interniran u Baranji. Mislim stoga, da je vrlo zanimljivo

28) Hrvatski dnevnik, 733, 26. V. 1938. Marković je opet u vladi Cvetković-Maček postao ministar pravde.

29) Seljački dom, 36, 18. VIII. i 41, 22. IX. 1938.

30) Lj. Boban, n.dj., 1, 348. tekst Rezolucije od 16. VIII. 1938.

31) Isto, 348-349. - Iz Rezolucije. Rezolucija je objavljena u brošuri "Triumf misli narodnog sporazuma, Zagreb 1938/1939., 18-20. Potpisali su ju dr. Vladko Maček u ime HSS-a, M. Kostić u ime SDK, te Aca Stanojević, Ljuba Davidović i Jovan Jovanović u ime radikala, demokrata i zemljoradnika.

da se "Upozorenje hrvatskom narodu" objavi s mojim zaključkom da je gospodarstvo u službi politike izvanredna poluga koja može slomiti i najjače i najiskusnije političare. Svakako treba korigirati mišljenje da je vodstvo HSS dok je bilo u opoziciji u prvi plan stavljalo rješavanje državnopravnih pitanja, obećavajući da će socijalno-gospodarski problemi biti rješavani kad se ostvari državnopravni program.[32] Stvarnost pokazuje da je Maček pomaknuo hrvatsko pitanje tek onda kad je posegnuo za gospodarskim i financijskim pitanjima, odnosno kada je kroz "Upozorenje Hrvatskom narodu" zaprijetio bojkotom privilegiranim državnim financijskim institucijama, kombinirajući ovo "Upozorenje..." s Bićanićevom "Ekonomskom podlogom hrvatskog pitanja", zamolivši istog u svibnju 1938. da priredi za tisak kvantitativne podatke iz kojih će se vidjeti koliko su Hrvatska i ostali prečanski krajevi izrabljivani kroz proteklih dvadeset godina života sa Srbijom. Bićanićeva "Ekonomska podloga Hrvatskog pitanja" objavljena u lipnju 1938. izazvala je pravi stres u političkim krugovima. Bićanićevo tvrdnja da "kao mogućnost preostaje dakle srbijanskom ekonomskom imperijalizmu, da i nadalje nastoji da živi na račun države i sredstava, koja država sabire iz drugih krajeva, hrvatskih i prečanskih" uz proricanje da "..u Jugoslaviji (...) vladati ekonomijom pomoću dekreta znači imati iluzija, koje će stvoriti birokratsku anarhiju i ekonomski kaos."[33] Razotkrivajući financijsku diktaturu državnih banaka Bićanić se okomio na Stojadinovića kao na tvorca financijske diktature i vođe srbijanskog imperijalizma. Sve što je Bićanić napisao bilo je izrađeno u kvantitativnim brojkama, pa iako nije navodio izvore ljudi su tom elaboratu vjerovali, te se sve više zgražali nad financijskom politikom jugoslavenske države. Opozicija je - bojeći se raspada države - odmah i pojačano počela surađivati s Mačekom, pristajući na gotovo sve njegove zahtjeve. Naime, ma kako već Hrvatska bila osiromašena kroz desetgodišnju diktaturu vodstvo države je moralo računati na njenu financijsku i gospodarsku suradnju, te je svaka vlada o tome morala voditi računa podvrgavajući politička rješenja gospodarskima. Dr. Maček je došao do vlasti, ali gotovo da i nije mijenjao Stojadinovićevu politiku prema inozemstvu. To je izazvalo i razočaranje i negodovanje mnogih članova HSS-a. Članstvo HSS-a je od Banovine Hrvatske očekivalo mnogo više nego što je dobilo kada je vodstvo HSS-a i SDS dobilo vlast u Hrvatskoj u svoje ruke, omogućivši jačanje i komunista i frankovaca na račun HSS-a.

32) Lj. Boban, Maček i politika HSS-a 1928/1941., 2, Zagreb 1974., 169.

33) Rudolf Bićanić, Ekonomska podloga Hrvatskog pitanja, Zagreb 1938. šapirografirano izdanje, 191. U šapirografiranom izdanju i tiskanom nisu iste stranice.

## Prilog 1.

"Upozorenje Hrvatskom narodu.[1]

Vlada gosp. Stojadinovića zatražila je unutrašnji zajam od 4 milijarde dinara.[2] Vlada je zatražila unutrašnji zajam, jer nigdje u inozemstvu zajma dobiti ne može zbog političkih prilika u zemlji i nezadovoljstva Hrvata, a niti bi Hrvati takav vanjski zajam priznali.[3]

Nutrašnjim zajmom od nove 4 milijarde dinara traži vlada g. Stojadinovića sredstvo, da nastavi svoju vladavinu protiv volje naroda, t.j. političku diktaturu i pojačano ekonomsko izrabljivanje Hrvatskog naroda. Dati zajam vladi g. Stojadinovića znači pripopomoći da se vlada i dalje na silu nad Hrvatima.

Vlada g. Stojadinovića dovela je državu u teško financijsko stanje. Njezina financijska politika sastoji se naprosto u uzimanju novčanih sre/d/st/a/va, gdje se mogu uzeti, ne pitajući čiji novac i kakve posledice to može izazvati. Gosp. Stojadinović zadužuje državu za preko 5 milijardi dinara i sada traži još 4 milijarde novoga zajma, navodno dobrovoljnog.

Valja imati na umu, da još ove godine predloži oko 2 milijarde dinara državnih obveznica, koje vlada mora izdati osim zajma. To su: 250 milijuna dinara, blagajnički zapisi državne blagajne, koji su već utrošeni za vojne izdatke, 700 milijuna dinara obveznica i zajma od 1 milijarde za javne radove, koja je svota već angažirana; oko 700 milijuna dinara raznih agrarnih obveznica[4] i blizu 900 milijuna dinara obveznica za likvidaciju zemljoradničkih dugova.[5]

Svatko tko pozna prilike na tržištu kapitala zna, da nije moguće plasirati bez prisile 4 milijardi dinara državnih obveznica. Makar koliko vlada govorila o dobrovoljnom zajmu, ipak se već sada osjeća da vlada vrši pritisak.

---

1) "Upozorenje" pisano rukom, crnom tintom, nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu, bivša arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta, zbirka: Novčani zavodi, Hipotekarna banka. Dokument je pisan od ing. Augusta Košutića, zeta Stjepana Radića i nije ovjerovljen. Ing. August Košutić (Radoboj, 5. VII. 1894. - Zagreb, 12. IX. 1964.) započeo je studirati pravo, ali je završio samo Visoku tehničku školu u Češkoj. Surađuje sa Stjepanom Radićem od 1921. a ova se suradnja osobito povećava kada je oženio Stjepanovu kćer Miru. U Oblasnom odboru Zagrebačke oblasne skupštine 1927-1928. bio je zadužen za promet. G. 1929. po odluci vodstva HSS-a odlazi u emigraciju i vraća se 1937. te djeluje kao potpredsjednik stranke, i vrlo je aktivan u pregovorima za stvaranje Banovine Hrvatske. Bio je osoba povjerenja dr. Mačeka te je bio polovicom 1938. ovlašten rješavati sve stranačke stvari u slučaju bolesti dr. Mačeka.

2) U monarhističkoj jugoslavenskoj državi raspisan je Uredbom od 27. lipnja 1921. godine 7 % investicioni zajam u iznosu od 500,000.000 dinara koji je trebao ići za investicije i biti povraćen kroz 50 godina. Ovaj je zajam bio uplaćen od Sindikata novčanih zavoda Hrvatske i Slavonije s iznosom od 150,000.000 dinara, dok je Narodna banka d.d. dala 75 %. (Compass f. 1929, Bd. 2. Jugoslawien, Wien 1929., 71-72.)

3) Pored predratnih i ratnih dugova Srbije i Hrvatske podignut je 1922. 8% državni zajam od bankarske kuće Blair po kursu 86,75, a za izgradnju jadranske željeznice i uređenje luka. No od tog je zajma uzeto samo 15,250.000 dolara, te je vlada objavila 1927. da neće realizirati ostatak od 85,000.000 dolara. Umjesto toga je podignut u New Yorku u travnju 1927. godine 7 % dolarski zajam u iznosu od 30,000.000 dolara po kursu 92,5 s time da je polovicu tog zajma trebalo upotrijebiti za gospodarske potrebe, a polovicu za izgradnju jadranske željeznice. Poslije toga osim za stvaranja zlatne podloge 1931. od Francuske nisu dizani vanjski zajmovi.(Compass f. 1929, Bd. 2. Jugoslawien, Wien 1929, 71.)

4) Agrarni zajam uz 4 % emitiran je 1921. u obliku obligacija u iznosu od 130,000.000 dinara za likvidaciju agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini s amortizacijom od 50 godina. Po Zakonu o likvidaciji agrarne reforme iz 1931. izdano je obveznica do iznosa od 700,000.000 dinara.

5) Zakonom o zaštiti zemljoradnika od 19. travnja 1932. uveden je moratorij za zemljoradničke dugove. Ovaj je zakon važio svega pola godine, pa je onda moratorij produžavan dok nije uredbom od 25. rujna 1936. dug zemljoradnika do vrijednosti do 25.000 dinara smanjen na polovicu, a Privilegirana agrarna banka je vjerovnicima izdala bonove koje se obavezala isplatiti kroz 14 godina. Od otpisane polovice duga polovinu je trebala privatnim bankama država vratiti polovicu.

Tko ima dati 4 milijarde?

1. U prvom redu su na udaru Državna hipotekarna banka[6] i Poštanska štedionica[7], to znači, da su na udaru ulagači Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice, te vlasnici njezinih čekovnih računa. Njihovi kratkoročni ulogi na štednju i čekovni polozi dati će se za dugoročne obveznice državnog zajma. U pitanju je novac sitnih ulagača, koji su tražili sigurnost kod državnih novčanih zavoda. Radi se o pupilnom novcu, novcu siročadi, koji je uložen u Državnu hipotekarnu banku. U pitanju su velike svote, koje privrednici drže na tekućem računu kod Poštanske štedionice.

Tko će garantirati, da će te svote biti isplaćene u gotovu? Kao što nemamo političko povjerenje u vladu g. Stojadinovića, tako nemamo povjerenja niti u solidnost njezinog financijskog poslovanja. Upozorujemo sve zainteresirane, da za te svote jednog dana umjesto svog novca dobiju državne papire neodređene vrijednosti.

Zar nema opasnosti da se ponovi žalosno iskustvo iz godine 1931., a da se država, a niti Državna hipotekarna banka, ni Poštanska štedionica nisu brinule za njihov tečaj. Čak te državne banke nisu htjele primiti državne papire u zalog (lombard)? Zar nisu novčani zavodi pretrpjeli najveće gubitke upravo zbog pada vrijednosti državnih papira?

Zar, konačno, nema teških iskustva s ratnim zajmovima, koji su podigli[8] čitavu hrvatsku privredu, a na koje se valja sjetiti u ova burna vremena u Evropi.[9]

2. No nisu na udaru samo ulagači Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice, te vlasnici njezinih čekovnih računa. Na udaru je čitava privreda. Vlada G. Stojadinovića priprema "Uredbu o poslovnim rezervama, rezervnim fondovima", kojom pogađa skoro čitavu privredu, a naročito u hrvatskim i prečanskim krajevima. Po toj Uredbi morat će banke 30 % od uplaćenog kapitala uložiti u državne papire. Zar će porasti sigurnost ulagača, ako se rezerve u tolikoj mjeri ulažu u državne papire, koji su izloženi tako ogromnim promjenama tečaja.

Industrijska dionička društva morat će četvrtinu svoga položenog kapitala uložiti u državne papire. Zar odgovara zadatku industrijskih društva da ulažu novac u državne

---

6) Državna hipotekarna banka nastala je 1927. iz Uprave fondova kraljevine Srbije u Beogradu koja je osnovana u Beogradu još 1862. okupljanjem svih javnih fondova, Nad tom je bankom kontrolu imalo Ministarstvo financija preko Upravnog odbora. Filijale su bile u Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu, Cetinju, Novom Sadu, Nišu, Skoplju i Banja Luci, a banka je upravljala svim državnim i javnim fondovima, pupilnim, depozitnim i crkvenim kapitalima, manastirskim, općinskim i zadužbinskim novcem. Za sve obaveze ove banke jamčila je država, pa je to bila privilegirana banka. Ova je banka 1928. proširila svoje djelovanje i na Hrvatsku uredbom naloživši da sve općine i oblasti ulažu svoj novac u tu banku.

7) Poštanska štedionica osnovana je prvo u Ljubljani pa se onda proširila na čitavu državu poslije 1923. godine, izborivši si status privilegirane novčane ustanove preko koje su ulazile u Jugoslaviju novčane doznake emigranata.

8) Vjerojatno "oštetili", a ne podigli.

9) U Europi se tada još vodi španjolski građanski rat, a sudetski Nijemci sve više intenziviraju svoj zahtjev za posebnom autonomijom i odcjepljenjem. Što se tiče aluzije na ratne zajmove za vrijeme Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj je raspisano sedam ratnih zajmova radi kojih su mnogi veleposjednici ostali bez ijedne krune. Pored toga vlada je Uredbom od 20. VI. 1922. koji je je kao Zakon potvrđen 29. XI. 1922. propisala 2,5 % državni rentni zajam za ratnu odštetu. I Srbija je ušla u novu državu s velikim ratnim dugovima. Još 1926. bila je dužna ogromnu svotu SAD-u, pa je podigla 9. kolovoza 1927. u Engleskoj zajam od 25,500.000 milijuna funti isplativ u 62 godine, konvertirajući tako dug. Ratni su zajmovi teško opterećivali jugoslavensku privredu, utoliko više što je Srbija imala još sedam predratnih zajmova iz vremena od 1881. do 1913., a toliki broj zajmova imala je i Hrvatska za razdoblje od 1894. do 1912. za otplatu zemlje veleposjednicima, provedbu komasacije u sjevernoj Hrvatskoj, te melioraciju kraških polja u Dalmaciji. (Compass f. 1929, Bd. 2, Jugoslawien, 60)

papire? Imaju li industrijska društva toliko gotovine i slobodnih sredstava da to mogu učiniti?

A osiguravajuća društva moraće 45 % svojih premijskih rezervi uložiti u državne papire. Zar to znači veću sigurnost negoli nekretnina?

Zar takvi propisi ne znače u stvari prisiljavanje privrede da upisuje državni zajam? Takav je postupak veoma nalik na prisilno oduzimanje imovine. To je u tolikoj mjeri više istinito, kad se zna žalosno iskustvo s lombardiranjem državnih vrednosnih papira kod državnih zavoda.

Umjesto financiranja privatne privrede, koja je osobito u hrvatskim i prečanskim krajevima tako teško zapostavljena od strane Narodne banke, Državne hipotekarne banke, Poštanske štedionice i Privilegirane agrarne banke[10], sada traži g. Stojadinović, da se sva raspoloživa sredstva privatne privrede stave na raspolaganje njegovoj vladi.

3. Niti radništvo nije pošteđeno od prisilnog upisivanja drž/avnog/ zajma. Ustanove socijalnog osiguranja, kao i novo osnovani mirovinski zavodi namještenika morat će dati tri četvrtine svojih novih premija u državne vrednosne papire. Pitam, jeli novac, koji odlazi u vladu g. Stojadinovića doista osigurava rente unesrećenim radnicima, a mirovinu ostarelim radnicima i namještenicima.[11] Hoće li se to reskirati da se ponovi iskustvo ratnog zajma?

Kamo ide novac iz zajma? Vlada g. Stojadinovića navjestila je s mnogo buke i velikih obećanja što će sve sa zajmom učiniti i kakve će javne radove izvršiti. Međutim, žalosno dvadesetgodišnje iskustvo uči nas Hrvate da se i u tom pogledu nemamo ničem nadati. Zajam bi se imao utrošiti:

1. Za gradnju željezničkih pruga 1 i po milijarde dinara. Međutim, znamo iz iskustva da su se željezničke pruge do sada najviše gradile u Srbiji a da se po planovima za utrošak ove svote pripremaju gradnje željeznice većinom u nehrvatskim krajevima.

2. Predviđa se 500 milijuna dinara za gradnju glavnih državnih putova, a mi znamo u kako se maloj mjeri grade državni putovi u hrvatskim krajevima.

3. Svota od 250 milijuna dinara predviđena je za podizanje javnih zgrada, a poznato je dobro - da se javne zgrade grade najviše u Beogradu i u njegovoj najbližoj okolici.[12]

4. Od sveukupne 4 milijarde predviđa se za melioracione radove u čitavoj državi svega 250 milijuna dinara. Nemamo nikakve garancije da će se bilo što od te svote upotrebiti u hrvatskim krajevima.

5. Za narodnu odbranu t.j. za pripreme za rat predviđa se svota od 1 i po milijarde dinara.

Podjelu sredstva toga zajma misli vršiti vlada g. Stojadinovića. U kom duhu će ona to vršiti može se naslućivati iz njezinog dosadašnjeg postupka, koji je i u pogledu financijske eksploatacije hrvatskih krajeva gori nego ikoje vlade dosada. U vladi g. Stojadinovića već su izvršene promjene, te je mjesto ministra građevina, koji vodi javne radove zauzeo g.

10) Kreditnu zapostavljenost seljaštva istražio je Marijan Maticka na osnovu podataka Komadinića.(M. Maticka, Odraz privredne krize (19291935) na položaj seljaštva u hrvatskoj. Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 8, 1976, 338-348.)

11) Mirovinsko osiguranje namještenika obavljalo se preko Merkura u Zagrebu. Državni činovnici bili su osigurani preko svojih ureda. Međutim radništvo je tek 1937. dobilo mirovinsko osiguranje po Zakonu o socijalnom osiguranju radnika, ali zbog toga što je prije mirovine trebalo uplaćivati prinose 200 tjedana ni jedan radnik nije primio mirovinu po ovom osnovu.

12) Mnogo državnih zgrada se gradilo u Zemunu, koji se na taj način htio što prije integrirati u okvir Beograda.

Stošović,[13] koji je poznat kao najveći protivnik Hrvata. Sam zajam odnosno njegovo izvršenje će stajati pod kontrolom jednog odbora činovnika raznih ministarstva. Zar je to garancija za jednakopravno trošenje sredstva iz zajma za sve krajeve? Zar u tome odboru mogu Hrvati vidjeti zaštitu svojih interesa. Zar neće i ovaj zajam pružiti mogućnosti nastavljanja sistema korupcije velikih razmjera koja se vrši kad nema narodne kontrole?

Zajam od 4 milijarde dinara je zajam, koji vlada g. Stojadinovića namjerava utrošiti bez svake narodne kontrole.

Politička odgovornost.

Odobravati novac za javne potrebe suvereno je pravo naroda. Na tome je nastala moderna demokracija. I to si pravo hrvatski narod ne smije dati oteti.

Vlada g. Stojadinovića postavila je tim zajmom otvoreno pitanje povjerenja. Upisivati taj zajam znači dati političko povjerenje vladi g. Stojadinovića.

Ne dajte novac bez narodne kontrole dok se narod ne povrati u svoja suverena i demokratska prava. Nedajte novac nijednoj vladi, dok se ne ostvare opravdani zahtjevi hrvatskog naroda.

Što treba obzirom na sve gore navedeno da učini samo svjestan Hrvat, nego uopće čovjek, koji ne da da izgubi svoj novac:

1. Svi novčani zavodi, osiguravajuća društva, općine i pojedinci treba da odmah izdvoje svoje uloge iz Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice.

2. Čekovne pologe iz Poštanske štedionice treba vaditi svaki dan i ne ostavljati ih da tamo beskorisno leže.

3. Ulozi u privatnim bankama mogu se za sada ostaviti na miru, a narodno vodstvo[14] vodiće kontrolu, pa koji novčani zavod, osiguravajuće društvo ili drugo dioničko društvo uloži svoje rezerve u ovaj zajam g. Stojadinovića, bit će ulagači banke pravodobno upozoreni da povuku i odande svoje uloške, a kod drugih poduzeća skrenut će se pažnja javnosti na njihovo sudjelovanje u zajmu. Očekujemo od hrvatskih privrednika da će ovo upozorenje ispravno shvatiti u vlastitom interesu.

U Zagrebu koncem travnja 1938.

Dr. Vlatko Maček

---

13) Radikal Dobrivoje Stošović bio je tajnik društva "Kanal Kralja Petra" u vojvodini, te urednik "Godišnjaka kraljevine SHS" i "La Revue Economique de Belgrad". Od 21. travnja 1932. pa do 1936. ministar građevina bio je prof. Stjepan Srkulj, a od prosinca 1934. pa do lipnja 1935. disident Hrvatske seljačke stranke Marko Kožul koji je ušao u Jugoslavensku narodnu stranku. 14. HSS je poslije 1935. sve više pažnje polagao na gospodarska pitanja. Gospodarska sloga a onda i Zavod za unapređivanje narodnog gospodarstva bili su zavodi vođeni od stručnih ljudi koji su se često služili anketama.

14) Dakako misli se na HSS, odnosno Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva, osnovan 1936. godine, koji je osnovan u krilu Gospodarske sloge. Zavod je imao više stručnih odbora među kojima je bio i ekonomistički odbor koji se bavio pitanjem funkcije državnih banaka u kreditnoj organizaciji, pravni odbor koji je pružao pravnu pomoć članovima gospodarske sloge, odbor za javne financije, odbor za zadružnu ekonomiju, odbor za općinsko gospodarstvo i dr. U organizaciji zavoda držali su interna predavanja dr. Rudolf Bičanić, dr. O. Kester, dr. I. Babić, dr. M. Lamer, dr. D. tomašić, dr. Zlatko Mrša, dr. Mijo Mirković koji je kao gost održao predavanje o zaštiti seljačkog posjeda. Javna predavanja držali su pak dr. R. Bičanić, dr. Dragutin Toth, Ilija Jukić, dr. Andrija Štampar i dr. Mijo Mirković koji je govorio o uticaju novčanog gospodarstva na seljaštvo. (Gospodarska sloga, 9, 1. V. 1938. - Rad Zavoda za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva.)

## Summary

### How Dr. Vlatko Maček has used the financial difficulties of Yugoslavia to become the leader of opposition at the parliamentary elections of 1938

Mira Kolar-Dimitrijević

Dr. Vlatko Maček has fought for and won the founding of Banovina Croatia through a very successful manoeuvre of negotiating with all sides. When in 1938 he realised that he is not going to find common language with Dr. Milan Stojadinović, he turned to opposition parties and criticised the announced subscription of a 4-million loan. At the same time he published the "Economic Basis of the Croatian Question" by Rudolf Bičanić, in order to provoke and, using arguments, almost force the country's opposition to follow him and under his leadership enter the parliamentary elections of end-1938.

This paper is based on the as yet unknown document which has rarely been mentioned, and which has circulated around Croatia under the title of "A Warning to Croatian people". It called for boycott of the privileged "State Mortgage Bank" and "Postal Savings Bank", so that these would not be in position to withdraw the savings and capital of Croatians and direct them towards business activities that were supposed to be performed by means of the mentioned loan. Had it taken place, this action would have paralysed the entire financial life in the country. On the other hand, by simultaneously publishing the quantitatively documented "Economic Basis of the Croatian Question", he attempted to demonstrate how Croatia has, during the past fifteen years, been economically exploited by the regime in Belgrade. It is not known if this book has been criticized by the regime, because the united opposition of the country accepted it as fact by consenting to reorganisation of the country's administration system.

# HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LIV
ZAGREB 2001.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LIV, str.1-250, Zagreb 2001.

Izdavač
*Društvo za hrvatsku povjesnicu*

Redakcijski odbor
*Slaven Bertoša*
*Mirjana Gross*
*Ivan Kampuš*
*Franko Mirošević*
*Ivica Prlender*
*Tomislav Raukar*
*Petar Strčić*
*Josip Vrandečić*

Glavni i odgovorni urednik
*Ivica Prlender*

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
*ABC Clio*
*Historical Abstracts*
*America: History and Life*

Adresa uredništva
*Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska*

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
*Horetzky*